

Bírálat

SZALAVETZ ANDREA „Szakosodás és feljebb lépés a multinacionális vállalatok globális értékláncon belül – magyarországi feldolgozóipari leányvállalatok tapasztalatai” című doktori munkájáról.

Szalavetz Andrea dolgozata se tartalmában, se formájában nem szokványos doktori értekezés. A közöltek egy első látásra elméleti szempontból nem túl jelentős témáról, a multinacionális vállalatokon belüli szervezetek fejlődéséről adnak igen mély, de a vizsgálódás új eredményeit nem különösebben kihangsúlyozó elemzést. Módszertani nézőpontból pedig kifejezetten visszafogott; a gazdag szakirodalmi áttekintésen túlmenően legtöbbször csak tíz-egynéhány nagyvállalati esettanulmány verbálisan bemutatott eredményeire támaszkodik (s ezt itt-ott mérleg-adatok vizsgálatával, statisztikákkal egészíti ki).

A bíráló a mű elolvasása során arról győződött meg azonban, hogy feladata – a vázoltak ellenére – nem annak az indoklása, hogy a bemutatott kutatási eredmények miért nem elegendők a MTA doktora cím elnyeréséhez, hanem annak a bemutatása, hogy a közölt elemzés alapján miért javasolható a dolgozat nyilvános védésének a kitűzése.

Kiindulásként arra kell rámutatni, hogy a szerény cím egy, a közgazdaságtan alapkérdését feszegető, a nemzetek gazdagságának forrásait boncolgató, s a magyar gazdaságban igen időszerű vizsgálatot takar. Bár a Jelölt nem állítja reflektorfénybe, valójában fő kérdésfeltevése az, hogy milyen felzárkózási lehetőségeket teremt „a globális értéklánckba szerveződő termelés” térhódítása a kevésbé fejlett országok számára (5. oldal). Pontosabban: művében azt vizsgálja: hogyan lehetséges és **milyen eredményre vezethet multinacionális cégek gyártásra szakosodott helyi leányvállalatainak „feljebb lépése”** (az előállított hozzáadott érték növelése) „egy kis, nyitott, külföldi közvetlentőke-befektetések segítségével modernizálódó” országban, azaz **Magyarországon** (10. oldal).

A vizsgálódás a részletes vállalati (gazdálkodástudományi) tanulmányairól ismert Jelölt elmúlt évek alatti kutatásainak összefoglalása. A választott témában bővíti a meglevő ismereteket, megállapításai pontosan megfogalmazottak és kellően alátámasztottak. A munka legfontosabb új eredményei (amelyek fő vonalaiban a dolgozat szerkezetét is felvázolják) a következők:

1. *A „feljebb lépés” folyamatainak megvilágítása.* Régóta ismert ugyanis, hogy a (nemzetközi) munkamegosztás többnyire nem termékek, hanem ezek gyártásának „funkciói” (pl. a karbantartási, üzemeltetési, logisztikai, minőség-ellenőrzési, számviteli, pénzügyi, információtechnológiai tevékenységek; 77. oldal) szerint tagolt, s a leányvállalatok sokszor oly módon lépnek feljebb, hogy az anyavállalata által művelt értéklánc egyre több „funkcióját” szerzik meg (51. oldal). A bemutatott mélyinterjúk azonban a fejlődés mikéntjének további módjaira is rámutattak. A vizsgálatok konkrétan azt igazolták, hogy; **az előrehaladás sokszor oly módon valósult meg, hogy a funkciók keretében végzendő feladatok „mélyültek”,** az adott tennivalók egyre több magas minőségű, komplex, tudásigényes, hozzáadottérték-teremtő részfeladatát is magukban foglalták (dolgozat 79, tézisfüzet 9. oldal). Máskor pedig „egy-egy leányvállalat olyan kiemelkedő képességeket mutatott fel valamely funkciók vagy tevékenységek területén, hogy saját határait átlépve a cég egészének kompetencia-központjává lépett elő” (85. oldal).

2. *Annak igazolása, hogy a feljebb lépés többnyire nem „zéróösszegű játszma”. A globális értékláncok szereplői, köztük a leányvállalatok is együtt fejlőd(het)nek* (dolgozat 19. és 81., téziszfüzet 7. oldal). A változások során nem csak a multi keretein belüli szerepkörök újraosztására kerülhet sor, hiszen az értéklánc teljesítménye nő(het), s ekkor egy leánynak a termelési volumene növekedhet a „torta újraelosztása” nélkül is. De ugyanilyen hatású a hatókörébe osztott, mind tudásigényesebb „funkciók” körének, s ezek mélységének, tartalmának bővülése (79. oldal) is. Persze már Adam Smith is kiemelte a munkamegosztás bővülésének teljesítménynövelő hatásait, s a mai szakirodalom ugyancsak gyakran mutatja be a multik belső munkamegosztását. A hatvanas-hetvenes években azonban egyes szerzők úgy vélték, hogy „a világgazdasági integráció a periféria országai számára tartós elmaradottságot eredményez” (20. oldal), s a közvetlentőke-befektetésekkel szemben ma is gyakori vád, hogy az anyacégek leányaiknál „rosszul fizetett, alacsony fajlagos hozzáadott értéket létrehozó” munkahelyeket létesítenek (100. oldal). Az ezen állítások távolról sem általános érvényét *bizonyító* kutatási eredmények ezért újaknak minősíthetők (s itt az állítást alátámasztó mintaelemek szerény száma se gond, mivel egy általános állítás hibás voltának bizonyításához a logika szabályai szerint akár egyetlen ellenpélda is elég).
3. *Annak (mérleg-elemzéssel, interjú-tapasztalatokkal bizonyított, újaknak minősíthető) megállapítása, hogy a funkcionális feljebb lépés elsősorban az adott leány perspektíváit javítja*, leginkább „a helyi (leányvállalati) hozzáadott érték volumenének a növekedését” eredményezheti. A szellemi foglalkoztatottak száma, így a munkabér nő, s olykor a sikeres cégek új projektekhez is jutnak (121. oldal); az árbevétel, a jövedelmezőség (dolgozat 96, téziszfüzet 10. oldal), illetve a menedzsment autonómiája (dolgozat 105, téziszfüzet 11. oldal) viszont alig változik. Bár az előállított hozzáadott értékből való részesedés a szakirodalomból ismert ún. mosolygörbe szerint alakul (azaz a gyártásban szerény, a gyártás-előkészítésben, illetve az értékesítésben nagyobb; 137. oldal), „a piac nem feltétlenül honorálja mindezt arányosan növekvő profitot biztosító árakkal” (téziszfüzet 13. oldal). A fejlődés csupán a „túlélés” alapkövetelménye, előfeltétele (téziszfüzet 6. oldal).
4. *A feljebb lépésnek az immateriális tőke növekedését eredményező hatásának a kiemelése*. A vizsgálatok igazolták ugyanis, hogy a jelentős jövedelem-részesedést adó munkák olyan – schumpeteri értelemben vett – vállalkozási tevékenységek, amelyek nem támadhatóak (dolgozat 151, téziszfüzet 14. oldal), valamint, hogy az ilyen munkák elnyerése érdekében **a feljebb lépő leányok** szellemi foglalkoztatottaik létszámának növelése mellett **immateriális tőkeállományukat is gyarapították** (dolgozat 152, téziszfüzet 14. oldal). A legelterjedtebb a humán és informatikai tőkeállomány növelése volt, de a vásárolt szolgáltatások között gyakran megjelentek a környezetvédelmi és mérnöki szolgáltatások, illetve menedzsment tanácsadás is (172. oldal). Nyilvánvaló, hogy (a nem reprezentatív, s szerény egyedszámú minta következtében) se a harmadik, se a negyedik állítás nem általánosítható. Így is fontos következtetéseket lehetővé tevő megállapítások, hiszen azt okvetlen bizonyítják, hogy a jelenségek léteznek, s nem is egyediek (kivételesek).

Ugyanakkor a bíráló nem – Szalavetz Andrea további kutatói fejlődésének elősegítése érdekében sem – hagyhatja említés nélkül Jelölt munkájának vitatható pontjait sem.

Többnyire nem szerencsés, ha egy elemzés értékelése a nem is vizsgált témákra tér ki. Az adott esetben mindenképp javasolható azonban, hogy a témával kapcsolatos további vizsgálódásokban kapjanak az eddigieknél nagyobb súlyt a nemzetgazdasági összefüggések (mivel túlzottan óvatos az ez irányú vizsgálódás elutasítását indokoló, a vállalati vizsgálódás

makro-következtetéseinek nehézségével kapcsolatos érv; 11. oldal). **Némi makrogazdasági kiegészítés** ugyanis a **Bevezetőben megfogalmazott**, s fent idézett **alapkéréseknek a közöltekénél sokkal átfogóbb megválaszolására adna módot**.

Természetesen semmilyen kiegészítés nem vonhatná kétségbe, hogy a multinacionális cégek gyártásra szakosodott helyi leányvállalatainak „feljebb lépése” segítheti a magyar gazdaság előrehaladását. A teljes vállalati kör jellemzőire (pl. a hazai kis-, illetve nagyvállalatok termelékenységének kiemelkedő különbségeire¹) kitérő gyors rápillantás is azonnal kimutatná azonban, hogy a nemzetgazdaság további fejlődésének legfontosabb tennivalói nem a külföldi tulajdonba került nagyméretű leányvállalatoknál, hanem a zömében hazai tulajdonú kkv-szférában körvonalazhatók. Így pedig érdemben bővíthető lehetne a mű végén adott gazdaságpolitikai javaslatok köre. Hiszen arra is rá lehetne mutatni, hogy kiemelkedően fontos gazdaságpolitikai tennivaló a tőkeimport nyomán megszerzett „tudás” terjedésének a támogatása.

De a jelzett kiegészítés nyomán jóval konkrétabban fogalmazhatók lennének a tanulmányban rögzített ajánlások is. Bár a bíráló is egyetért pl. azzal, hogy célszerű lenne „a szolgáltatásokra szakosodott helyi szereplők feldolgozóipari értékláncokba integrálódását segítő programok” indítása (tanulmány 194, téziszfüzet 215. oldal), úgy véli, kívánatos lenne e lépést az általános vállalkozás-támogatás kereteibe illeszteni. Hiszen gazdaságunkban a kkv-k (külgazdasági) integrálódásának előrehaladásához aligha elég e folyamat segítése, mivel a továbblépéshez a kkv-k vállalkozási kedvét is erősíteni kellene (s a vállalkozási hajlandóság terjedésének legfontosabb eredményei nem is az integrálódástól, hanem az erősödő vállalkozási törekvések már területeken jelentkező hatásaitól várhatók). Szintén árnyaltabb lehetne az immateriális beruházások támogatásával kapcsolatos ajánlás is, mivel pl. a munkaerő-kínálat kompetenciáinak a bővítése terén a fő gondokat nem leányvállalataink gyenge törekvései, hanem az oktatási rendszer általános válságából fakadó problémák jelentik.

A tartalom nézőpontjából is fontos lenne a vizsgálat 2005-2013 közti rövid időtartamának bővítése és a minta sikertelen integrációs tapasztalatokat szerzett cégekkel kiegészítése is. Hiszen a nemzetközi vállalatok működésének, tőke-kihelyezéseinek sok évszázados tapasztalatai vannak, s a vizsgált vállalati kör integrációs múltjának gyökerei is messze vezetnek (18. oldal). Már a témakörnek a rendszerváltás után néhány évvel készült vizsgálatai is kimutatták például, hogy az integráció valójában egy folyamat: a résztvevők tapasztalatokat szereznek, s az együttműködés bővülése e tanulásnak az eredménye.² Így, ha folyamatában nézzük a vizsgált, kizárólag „feljebb lépett” nagyvállalatokból álló minta perspektíváit, talán némileg a Jelölténél optimistább megfogalmazást adhatnánk a minta-elemek fejlődési kilátásairól, azaz nem kellene minden cégünk jövőjét illetően elfogadnunk, hogy: „a hazai leányvállalatok fejlődése ... más dimenzióban zajlik, mint azoké a délkelet-ázsiai cégeké, amelyek egy idő után képesek voltak önállóan piacra lépni” (123. oldal).

A minta kiegészítése esetén viszont nem csak azt állapíthatnánk meg, hogy a feljebb lépés „nem különleges és egyedi esemény, amely csak néhány kivételesen tehetséges szakemberekkel ... és a leányainak vállalkozó magatartására nyitott anyavállalattal

¹ Termelékenység a nagy cégeknél, illetve a kkv-knál (szakértői értékelés, pont, 2014)

	LU	NG	AT	DE	CZ	GR	HU	PL	US
Nagy cégek	6,8	7,3	7,7	8,1	6,8	5,4	6,6	7,2	8,1
Kkv-k	6,5	6,8	8,0	8,9	6,6	4,6	4,2	7,0	8,1

Forrás: IMD (Institute for Management Development) (2015): *World Competitiveness Yearbook 2015*. Lausanne. A táblázat adatai a 373. oldalról.

² Lásd például: **Lakatos B. – Papanek G.:** *Azonos és eltérő érdekek a vegyes vállalatoknál*. Ipargazdasági Szemle 1994. 4. sz. 74-91. oldal.

rendelkező cég esetén valósul meg” (76. oldal), hanem arról is kapnánk képet, hogy ezt a fejlődést milyen valószínűséggel, s milyen feltételek mellett várhatnánk.

A jelöltnék megfontolásra ajánlható az interjú-eredmények feldolgozásánál alkalmazott módszereinek gazdagítása is. Hiszen olykor egy-egy összefoglaló táblázat még akkor is növelné a kifejtés áttekinthetőségét, ha a vizsgált cégek száma kicsi (jelen dolgozatban például, ha a funkciók bővülésének leírása rögzítené a bővülés különböző útjait követő cégek számát). Másutt hasonló hatású lehetne a benchmarking (azaz ha pl. a feljebb lépés, illetve a menedzsment autonómiája közti összefüggés leírásánál közlésre kerülne azon cégek száma, ahol az autonómia egy-egy jellemzője érvényesül).

Végül a bíráló itt rögzíti, hogy a jelen doktori munka formájában megfelel a kívánalmaknak. A szerkezet világos, a tárgyalás áttekinthető, a fogalmazás gördülékeny, a gépelés szép és (a hibásan másolt 6. és 8. oldal kivételével) jól olvasható. Külön kiemelendő a szakirodalmi hivatkozások pontossága és a közölt 28 oldalas irodalomjegyzék gazdagsága.

Összefoglalásként **a bíráló** hangsúlyozza, hogy Szalavecz Andrea munkája fontos és a magyar gazdaságban számára is időszerű kérdést tárgyal, a bemutatott vizsgálatok során hiteles adatokat tartalmaz és több, a témával kapcsolatos ismereteket bővítő új megállapítást fogalmaz meg, ezek bizonyítása színvonalas, s a kutatási beszámoló formájában is megfelelő. Ezért a műben rögzített eredményeket elegendőnek tartja a MTA doktori cím megszerzéséhez és **javasolja a dolgozat nyilvános védésének a kitűzését.**

Budapest, 2016. június 8.

dr. Papanek Gábor